

Милунка Љ. МИТИЋ*
Вукова задужбина
Огранак у Нишу

Оригинални научни рад
Примљен: 24. 1. 2022.
Прихваћен: 27. 2. 2022.

ЕКСПРЕСИОНИСТИЧКИ ВИДИЦИ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА У ЕСЕЈУ „У НИШКОЈ БАЊИ”

Винаверови експресионистички видици у есеју „У Нишкој Бањи” апологетиком су усмерени на поетски језик. Дескрипцију природне лепоте Суве планине Винавер представља у метафоричним сликама и симболима који пружају изражајне могућности широког видика расуђивања. Уметничко постмодерно излагање, овде, носи трагове експресионистичког доживљаја улоге језика у контексту одређених поетских текстова који се везују за терапију лечења (овде) апострофираног лекара (доктора Ђорића).

Кратак есеј Станислава Винавера „У Нишкој Бањи” посматраћемо у постмодерној визури апологетике језику, а у одјеку и експресионистичке апологетике лекару и књижевнику, доктору Милошу Ђорићу, дугогодишњем уметничком пријатељу.

Кључне речи: Винавер, експресионизам, постмодерна, Нишка Бања, Милош Ђорић.

Приређујући *Дела Станислава Винавера*, Гојко Тешић је у 13. књизи (Винавер 2015: 303–306)¹, иза Винаверових путописних слика (из средине треће деценије XX века), сместио његов кратак есејистички осврт насловљен „У Нишкој Бањи”. Према назначеној години испод текста есеја, дело је први пут објављено 1951. године², тачно три деценије касније од његовог експресионистичког узлета и летења кроз *Громобран свемира*³ и пародијских књижевних слика тадашњих песничких прилика. Сада, иза Другог светског рата (кроз који је Винавер прошао као заточеник), искуство, зрелост и потреба за новим изражајним могућностима, у овом минималистичком есеју, смирују жељу за наглим експресионистичким изливима.

* zlatana2000@gmail.com

¹ Сви цитати у раду о Винаверу су из текста у наведеној књизи.

² Дело је објављено у београдском листу „Република”, XVIII, 311, 16. X 1951.

³ Г. Тешић је дао избор имена аутора који су дали своја промишљања о *Громобрану свемира*, између којих су: Бошко Токин, Љубомир Мицић, Растко Петровић, Владан Стојановић Зоровавел, Велибор Глигорић и др.

Винавер музејски смирено започиње причу о Нишкој Бањи – описом утисака изгледа Суве планине⁴, који су перцепција знаменитог места. Понесен доживљеном сликом, он каже: „Свака ивица њена искри се драгуљарском врховном свешћу” (303). Међутим, овде није сврха само дескрипција ове планине, већ уметничково експресионистичко промишљање шта та планина, као видиковац, може да пружи. И он тумачи свој став: „Нама је потребна само идеја Суве планине да би видик постао коначан” (304). И даље, тематски проширује своје промишљање о потреби права „на човекову лепоту”, при чему размишљања о односу сопства и других сажима у геслу: „Ја нисам правац, ја дајем правце”. И тако, кроз дескрипцију погледа на Суву планину и њен врх, и са симболичном идејном потком, упућује на духовну узвишеност у расуђивању као водилји кроз позитиван живот.

Уметничка експресионистичка визура Станислава Винавера и даље је присутна, сада у склопу значењске идејности поетске речи, односно, поезије и њене улоге. Овај високи интелектуалац метафорично упућује: „када су сви видици са врха Суве планине отворени, снаге речи пружају и имају егзистенцијалне могућности, јер са врха врхова, кроз слободни простор, речи као поетски одраз живота, имају своје пуно дејство”. Значај уметности речи Винавер повезује са Хомером и његовом трајном улогом у култури и карактерологији старих Грка, мада су током времена водећу поетску улогу имала и друга имена. Грчки поетски домети су далекосежни, те уметников закључак гласи: „Грци су знали да поезија лечи више но наше минералне и радиоактивне воде” (305). Винавер, кроз лепезу опсесивних прилога о поезији и народној код нас, и уопште о њеној улози, закључује: „Поезија је била и код нас прва творница народних добара” (304). Говорећи о склопу и складу српске народне епике, он стапа музикалност њених слогова са духовним осећањем, одређујући им, тако, прави смисао. А смисао је велики и различит, нарочито у егзистенцијалној улози. Опште позната психотерапија преко специфично структурираног поетског језика у народној медицини, између осталог спроводи се бајањем, али је сугестивна улога речи позната и у савременој медицини, кроз психотерапеутске сеансе које имају успеха.

Пењући се визуелно странама Суве планине изнад Нишке Бање, онако како их је Винавер доживео, стиже се до врха слободног расуђивања о људима и њиховим вредностима, што упућује на идејност овог кратког али значајног есеја. Тематски шаролико фрагментираним текстовима са „исцелитељским значајем поезије” (306), Винавер потенцира и улогу лекара – ду-

⁴ У чланку Бранислава Јовановића „Сува планина” (Планинска туристичка карта, Геокарта, Београд, 2008. год.) читамо: „Сува планина представља импозантан планински масив југоисточне Србије. Припада југозападном делу Карпато-балканског планинарског система, а административно се простире на територији општина Нишка Бања, Гаџин Хан, Бела Паланка, Бабушница и Власотинце. ... Два најистакнутија врха Трем (1809 м) и Соколов камен (1523 м) развојени су преседлином „Девојачки гроб” (1311 м). ... Колико оштри гребен ове планине привлачи пажњу са свих страна и са великих даљина, види се из тога што Цвијић сматра да је тај гребен, у средњем веку назван Куновицом, био обележен на неким старим картама.” О Сувој планини су бројни географски истраживачи (Жујовић, Петковић и др.) писали, а Станислав Винавер у овом есеју износи своје књижевно виђење.

ховног исцелитеља из болнице у Нишкој Бањи, чинећи му тако својеврсну уметничку апологику (Бедов 2013: 130–132). Помен имена лекара Милоша (Мише) Ђорића из болнице у Нишкој Бањи, који ће својим знањем, поред других лекова, лечити и лепом речју, заправо, као поента, јесте високо обликована уметничка апологика овом лекару – ауторовом пријатељу и књижевнику, али и књижевницима које Винавер цени. Евидентно је да ово није отворено похваљивање, већ експресионистички интонирана метафора везана фрагментарном композицијом текстова за књижевне вредности обостраног интересовања, и лекара и пацијента. Тако ће изабраним поетским симболима, блиским уметничким душама „исцелитеља”, када буде дошло време, моћи да се означи и припише њихово лековито дејство. И Винавер верује да ће и „у Нишкој Бањи доктор Миша Ђорић да препишује и овакве рецепте:

Rp.
тридесет стихова Лазе Костића (без редакције);
двадесет стихова Милоша Црњанског, насумице;
почетак: 'Први пут с оцем на јутрење' од Лазе Лазаревића. (306)

Избор ових књижевника није случајан: то су писци које Винавер не обично цени и детаљно познаје њихова уметничка остварења. Први писац кога Винавер препоручује је Лаза Костић, са тридесет својих стихова и то „без редакције”. Као изузетан познавалац радова овог значајног књижевника⁵, Винавер је опсесивно везан за Костићеву поезију, а посебно за песму „Santa Maria della salute”. У *Одбрани песништва – Есеји и критике о српској књижевности* („Службени гласник”, Београд, 2012), између осталог, читамо Винаверово тумачење из преписке између Лазе Костића и Николе Тесле (1895) да је ова песма настала „као утварни брак Лазе Костића са Ленком”. Као књижевни критичар у свом времену, Винавер упућује на поезију која ће благотворно деловати у лечењу.

Друго књижевно име чији радови имају позитивну улогу у рецептури доктора у Нишкој Бањи је Милош Црњански. Књижевно поштовање између Винавера и Црњанског започело је пре више од 30 година, када, заједно са Тодором Манојловићем, оснивају библиотеку „Албатрос”, 1921. године. Ту, у првом броју, пре свих других, били су прилози Милоша Црњанског, Растка Петровића и Станислава Винавера.

На „рецепту доктора Ђорића”, по Винаверовом упутству за успешно лечење, налази се и дело Лазе Лазаревића. Наслов приповетке *Први пут с оцем на јутрење*, са прецизном одредницом „почетак”, носи психолошку оријентацију наратора кроз доживљај о успеху лепе речи у спречавању породичне трагедије (дијалог између мајке и оца, Марице и Митра). За трећи предлог на рецепту лекара из Нишке Бање постоји и оправдани разлог, јер се лекар и књижевник Ђорић студиозно бавио и медицинским радовима Лазе Лазаревића и своје књиге о њему објавио 1938. и други пут 1958. године. Аутор

⁵ Заноси и пркоси Лазе Костића, објављено у раним радовима Станислава Винавера (1908–1918).

предлога није тумачио радове датих књижевника, само их је сугестивно назначио.

Свој есеј о Винаверовој поезији *Звучна екумена Станислава Винавера* из 1980. Миодраг Павловић закључује реченицом из Предговора у *Антологији српског песништва*, 1972. (цитирам): „Моје мишљење о Винаверу је еволуирало, много пута сам га поново читао док ми се лепота интелектуалне и музичке спреге није открила” (484). Оваква Павловићева констатација би могла да се односи и на ново читање других његових дела, када је спрега интелекта у питању, а нарочито у схватању овог кратког есеја. У студији *Савремена теорија читања* Мирјана Бојанић Ћирковић разматра ставове водећих књижевних тумача о унутрашњој значењској концепцији књижевног дела од седамдесетих година XX века до краја друге деценије XXI века. Узимајући у обзир време стварања и објављивања Винаверовог есеја *У Нишкој Бањи* у постмодерном правцу, најближе прихватљиво би било теоријско тумачење Умберта Ека, које захвата први период савремених теорија. Пре свега, овде је тумачење текста (са поруком) као лично просуђивање вишеслојне композиције дела, као и лично просуђивање које се удаљава од наративне интерпретације, а затим, између осталог, ту је и промишљање – „сањарење над текстом” – имплицитног читаоца (Бојанић Ћирковић 2018: 92). Тумачење зависи и од ширине посматрања, узимајући у обзир текстуалне сигнале и из поруке, и од посвећености дубини читања текста, као и од бројних других интелектуалних могућности читаоца и интерпретатора.

У овом Винаверовом делу тумачење полази од вишеслојног састава текста о поезији, односно, о лековитој улози поетске речи, са поуком, евидентно, из предложене литературе. Једна од могућих претпоставки за овај избор писаца са назначеним делима био би, најпре, лирски занос у љубави према животу (Ј. Костић), затим, поезија која долази из душе (М. Црњански) и најзад, јачина речи за духовно смирење (Ј. Лазаревић). Овакво промишљање упућује на фројдовску концептуалност у трансформацији ка позитивном стању духа у терапији. Од краћих фрагмената из назначених књижевних дела: о лепоти природе, о слободном расуђивању, о књижевном прилогу везаном за прошлост преко Хомера, о егзистенцијалној потреби као и о духовној храни, наратор је сачинио сложену целину есеја у коме је поента улога лекара из Нишке Бање.

Конечно, кроз есеј *У Нишкој Бањи* уметничка књижевна снага Станислава Винавера, као водиља, у постмодерној форми, иде од дескрипције, преко рефлексije, до поенте о снази речи које имају исцелитељску моћ, а које ће лекар „преписати”, под условом да се та и таква поезија прихвата са пуним вером. Ово минималистичко есејистичко дело аутор је сачинио по скоро свим „правилима” (РКТ 2007: 557–559) постмодерног израза. По бројним теоретичарима који се баве широком облашћу постмодерне (Јакобсон, Брајден, Мекхејл, Хачион, итд), „ту су дела која се поигравају жанром и његовим конвенцијама ... које указују на стварање другачијег појма традиције...”. У нелинеарним временским и жанровским одредницама Винавер пружа просуђивање кроз асоцијативност (утисци са врха Суве планине), интертекстуалност

(поређење са Хомером и нашом народном поезијом, као и вишезначност у обележју како жанрова тако и целине есеја. Кратко дело *У Нишкој Бањи* је, заправо, сложена постмодерна метафора о мисији исцелитеља, у потпуном сазнајном видуку уметности похваљивања. Ту су и слика и симбол и реалије везане за уметниковог блиског пријатеља (још из младости) др Милоша Ђорића, који ће и снагом сугестије из уметничких дела помагати болеснима. Експресионистички видици Станислава Винавера са почетка писања овог есеја добијају надаље нову идејну постмодерну форму хуманистичког садржаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Бедов 2013: Д. Бедов, *Сутон и уздах, Дело и књижевна судбина Милоша Н. Ђорића*, Београд: Алтера, 130–132.
- Бојанић Ђирковић 2018: М. Д. Бојанић Ђирковић, *Савремене теорије читања*, Ниш: Филозофски факултет.
- Винавер 2015: С. Винавер, *У Нишкој Бањи*, у: *Дела Станислава Винавера*, Гојко Тешић (прир.), књ. 13, Београд, 303–306.
- Ђорић 1917: М. Н. Ђорић, *Поезија у Крфском забавнику*, у: *Крфски забавник, Додатак бр. 39 „Српских новина”*, Миливој Ненин (прир.), Нови Сад: Матица српска (фототипско издање).
- Константиновић 1967: З. Константиновић, *Експресионизам и Југословени*, у: *Експресионизам*, Цетиње: Обод, 59–67.
- Павловић 1983: М. Павловић, *Звучна екумена Станислава Винавера, Есеји о српским песницима, Изабрана дела*, књ. 3, Београд: Вук Караџић, 461–484, и у есеју *Накнадне белешке – прибелешке уз есеј о Винаверу*, Београд, 1972.
- Петровић 1921: Р. Петровић, *С. Винавер, „Громобран свемира”*, 456–457.
- РКТ 2007: *Речник књижевних термина*, Тања Поповић (прир.), Београд: Логос Арт, 557–559.
- Токин 2015: Б. Токин, *Југословенска модерна и Станислав Винавер 1921*, у: *Дела Станислава Винавера*, Гојко Тешић (прир.), књ. 13, Београд.
- Хатвани 1917: П. Хатвани, *Есеј о експресионизму*, у: *Експресионизам*, сегмент из „Die Aktion”, IX одељак, Р. Константиновић, 149–150.
- Шмид 2016: Догађајност и субјективност и контекст, у: *Philologia Mediana*, год. VIII, бр. 8, Ниш.

Milunka Lj. Mitić

EXPRESSIONIST PERSPECTIVES OF STANISLAV VINAVER IN THE ESSAY
“IN NIŠKA BANJA”

(Summary)

Vinaver's thematic expressionist preoccupation with the beauty of nature from the beginning of the essay „In Niška Banja” carries a symbolic meaning of man's need for poetic expression in the function of its positive impact on human life. With nonlinear fragmentary determinants, the artist Vinaver further uses associations to refer to the breadth of spiritual vistas. By intertextual messages from the works of L. Kostić, M. Crnjanski and L. Lazarević, the doctor and writer Miloš Đorić is being instructed for successful therapy. In this short essay, Stanislav Vinaver, with his expressionist experience of poetic language and through postmodern narrative, gave apologetics to the language and power of poetry, as well as praise to the doctor in Niška Banja.

Key words: Vinaver, expressionism, postmodernism, Niška Banja, Miloš Djorić.